

El Tractat dels Pirineus: una visió general i una introducció als articles relatius a Catalunya

divendres, 23 octubre del 2009

Eva Serra

El 1648 a Münster i a Osnabrück, ciutats de la regió alemanya de Westfàlia, s'havia posat fi a la guerra europea coneguda, ja entre alguns coetanis de l'època i també pels historiadors actuals, amb el nom de Guerra dels Trenta Anys. Aquella pau europea sovint ha fet pensar que la pau posterior del 1659 entre les monarquies hispànica i francesa havia estat una pau circumscrita al territori pirinenc. Cal desfer aquest malentès. La pau o Tractat dels Pirineus té en compte una àmplia geografia de l'Europa occidental: no sols fa referència a un cert espai pirinenc, sinó també a zones alpines i al corredor territorial sempre disputat entre França i l'Imperi germànic, disputa que, encara avui, podria explicar l'irredemptisme de Flandes. A més, el Tractat del 1659 no només es refereix a afers de geographies polítiques i territorials sinó també a afers de caràcter economicocomercial, de presoners de guerra, de llicenciament de soldats, de compensacions econòmiques o dotals entre prínceps i/o de despeses d'intendència. El nom cal atribuir-lo a l'espai geogràfic (illa dels Faisans, al baix Bidasoa), on els plenipotenciaris de les dues monarquies (el senyor Luis Méndez de Haro, per part hispànica, i el cardenal Mazzarino, per part francesa) formalitzaren la signatura del Tractat (7 de novembre de 1659), i Lluís XIV de França i Felip IV de Castella escoltaren la lectura i el juraren com a pas previ al casament del rei de França amb Maria Teresa d'Àustria, filla de Felip IV de Castella.

El Tractat, doncs, no només té en compte el nostre espai nacional català pirinenc, sinó també Navarra, el front renà i alpi i Portugal. De cent vint-i-quatre capítols, només dos, els articles 42 i 43, fan referència explícita a la segregació dels territoris catalans. Després, els articles compresos entre els números 55 i 59 fan referència a afers relatius als drets civils dels catalans i drets eclesiàstics afectats per la segregació.

Com pot considerar els comtats del Rosselló i Cerdanya —o més ben dit, les vegueries del Rosselló, el Conflent i la Cerdanya— el bressol de la nació catalana. La llana, la pell i el blat, entre altres productes, feien de les vegueries del nord un territori fonamental per al conjunt català. Tanmateix, aquest territori, al segle XV, ja havia passat a ser moneda de canvi per al rei de la dinastia Trastàmara Joan II, el qual no havia dubtat a hipotecar-lo al rei de França (1462) a canvi de diners i suport militar en la seva guerra contra els catalans. Ferran II s'havia recuperat (1493). Les vegueries nord-catalanes, però, durant tot el segle XVI van esdevenir territori de confrontació militar entre dues poderoses monarquies i van patir constants amenaces d'ocupació i successives incursions militars.

En

plena guerra entre els francesos i els Habsburg del segle XVII, l'acció militar hispànica contra la fortalesa llenguadociana de Leucata (agost del 1637) féu entrar de nou les vegueries nord-catalanes en el joc militar de les monarquies, situació que havia de durar fins al final de la Guerra dels Segadors. Això va facilitar, de nou, llur caràcter de territori de moneda de canvi en el joc diplomàtic de les paus entre prínceps.

França temia l'hegemonia dels Habsburg a Europa. Això explica la seva política d'aliat militar de prínceps i pobles en rebel·lia contra els Habsburg, fossin els holandesos, els alsacians o els prínceps protestants alemanys. No fou pas per gust que els catalans cercaren aliança militar francesa i després obediència a Lluís XIII, sinó per imperatius militars a causa de la política depredadora i bel·licista de la monarquia hispànica. Catalunya no tenia prou força coercitiva per a constituir-se en república independent contra un rei; militarment, només ho podia fer un altre rei.

Amb tot, en temps de Richelieu, l'acord de Péronne entre Lluís XIII i els catalans (19 de gener de 1641) és concebut no com una ocupació sinó com una unió personal entre Catalunya i el rei. Mazzarino va posar fi a aquest subterfugi jurídic i es posicionà al servei de l'anomenada política de «fronteres naturals», per la qual una combinació d'idees historicogeogràfiques i d'estratègia políticomilitar permetien a França considerar el Rin, els Alps o els Pirineus els seus límits territorials «naturals».

Els raonaments de la segregació territorial dels capítols 42 i 43 del Tractat tenen més caràcter ideològic que no pas històric. Ambdós pretenien una delimitació politicogeogràfica, segons els comissaris del rei de França, d'origen classicoromana, aparentment històrica i científica, i oblidava que els Pirineus havien estat històricament el bressol de la nació catalana i en cap cas una delimitació entre la Hispània i la Gàl·lia romanes.

Els capítols 42 i 43 són contundents pel que fa a la divisió del territori català. S'hi usa la noció de divisió perpètua i irrevocable, deslliga els catalans del Rosselló, el Conflent i part de la Cerdanya de qualsevol vincle de vassallatge amb el rei dels Habsburg i pretén legitimar la partició fins i tot contra constitucions de Catalunya, encara que aquesta partició es fes sense el consentiment parlamentari català. La contundència i la noció d'irrevocable, però, tenia més relació amb la retòrica de blindatge diplomàtic propi de l'època que no pas amb un valor polític consistent. No significava en cap cas una situació irreversible, com demostren altres tractats o la permuta que el rei de França va proposar en el curs de les negociacions de la pau de Nimega uns anys més tard (1679). Més greu era per a un poble de valors polítics transversals i senatorials com el català la imposició d'una decisió diplomàtica i militar reial que destruïa la integritat

territorial del país i, a més, sense consulta parlamentària catalana i posant l'accent només en la sobirania dinàstica. Això significava un imperatiu contrari a la visió d'un sobirà electiu, fet que havia estat decisiu en la consciència política catalana dels inicis de la Guerra dels Segadors, després d'haver hagut de renunciar, per raons de debilitat militar, a la fórmula de república.

Malgrat el secretisme diplomàtic, el Govern català conegué el destí que el Tractat reservava per a les vegueries nord-catalanes, i durant el mes de juny del 1659 féu gestions prop de Felip IV per a recordar-li tant el privilegi d'integritat territorial de Pere el Cerimoniós com el valor de muralla defensiva d'aquesta part del territori català. Altres articles (49, 116 i 118) feien referència eventual a places fortes catalanes al costat d'altres places fortes europees, i establien restituir el rei Catòlic, entre altres territoris disputats europeus encara en mans de França, Cadaqués, Roses i el fort de la Trinitat, però dilataven la restitució fins a la negociació definitiva de la delimitació. La delimitació concreta quedava a mans d'una delegació de comissaris representants dels interessos del rei Cristianíssim, d'una banda (Pèire de Marca, arquebisbe de Tolosa, i Giacinto Serroni, bisbe d'Aurenja), i del rei Catòlic, de l'altra (Miquel de Salbà i de Vallgornera, lloctinent de mestre racional, i Josep Romeu de Ferrer, magistrat de la Reial Audiència de Catalunya).

El coneixement de la geografia pirinenca no era prou precisa entre els geògrafs coetanis i el capítol 42, que volia fer divisoris els Pirineus, comportà molts problemes d'interpretació, agreujats per la diferència semàntica entre el mot anciennement de la versió francesa i el mot comúnmente de la versió espanyola. Les bases argumentals dels comissaris francesos foren classicoromanes i carolíngies, i les dels comissaris catalans, que actuaven de representants de Felip IV, foren més historicojurídiques i catalanomedievales. No es pot, doncs, afirmar que els comissaris de Lluís XIV estiguessin més preparats que els de Felip IV, sinó que partien de plantejaments històrics diferents. És més, els capítols divisoris posen en evidència la visió interessadament segregada que la diplomàcia reial tenia de Catalunya.

A Ceret (març i abril del 1660), els comissaris van acordar, sense conflicte, la segregació del Rosselló, però s'instal·là el desacord pel que fa al Conflent i a la Cerdanya. Més tard, a Llívia, sota les presses pel casament reial, es confirmà la segregació del Conflent i s'acordà la divisió de la Cerdanya. El Rosselló i el Conflent, a excepció dels llocs que es trobessin en el vessant meridional pirinenc (que no n'havia cap), s'atribuïen al rei de França, i la Cerdanya, a excepció dels llocs que estiguessin al vessant septentrional pirinenc (trenta-tres pobles), s'adjudicava al rei hispànic. La condició de Llívia de vila de jurisdicció reial va permetre la seva estranya adjudicació al rei Catòlic. El resultat fou la irracional i lesiva divisió d'una vall.

EI
28 d'abril de 1660, abans de les reunions de Llívia, en compliment de

les disposicions sobre restitucions i compensacions de dret civil del Tractat, els comissaris van aprovar, a Figueres, els criteris pels quals es farien els retorns dels patrimonis i béns que haguessin estat confiscats o haguessin canviat de mans al llarg de la guerra.

Tot

un seguit de capítols són formalment destinats a garantir, en el context de les noves circumstàncies, els drets eclesiàstics i els civils dels catalans de totes dues bandes de la nova frontera, que de les Corberes havia passat a les Alberes. Cal dir que els articles mostren sempre, però, el poder de decisió atorgat a la monarquia en el terreny del que avui en diríem «depuració política». També els estudis històrics relatius als anys subsegüents posteriors al Tractat, i més enllà, han demostrat que aquestes garanties foren més retòriques que reals. La segregació fou una divisió militar imposada per sobirans i entre sobirans, però en cap cas era possible imposar una divisió civil i política entre els catalans sense provocar greus trastorns seculars.

La

pau conté també diversos capítols relatius a la lliure circulació, a evitar les represàlies, a garantir els drets lingüístics i jurídics dels mercaders i, evidentment, a preservar la fiscalitat dels sobirans. Tanmateix, lògicament, cap súbdit d'un o altre rei no podia comerciar amb l'enemic encara en guerra, com era el cas de Portugal. El comerç amb l'enemic era considerat contraban. La legalitat del príncep, doncs, s'imposava a les activitats dels súbdits. El Tractat permet observar el pes de la paraula súbdit d'un rei (espanyol) enfront de la importància de la condició de natural d'un país (català). L'imperatiu diplomàtic dels sobirans perjudicà els catalans, per tal com les seves relacions socioeconòmiques quedaven determinades per les conveniències políticomilitars i fiscals dels seus respectius sobirans i quedaren mancats de força política per a impedir l'allau de mercaderies franceses.

La posterior continuïtat dels conflictes

francoespanyols no permeten acceptar cap visió irreversible d'aquell Tractat, malgrat la contundència del seu llenguatge. La lectura completa del Tractat permet també observar la diversitat plurinacional d'aquelles monarquies. Tant Espanya com França eren territoris units només per unes eventualitats dinàstiques i patrimonials, i no per cap territori nacional. També permet observar les compensacions territorials o econòmiques entre els Habsburg i els Borbó, una banda, i els sobirans territorials com el duc de Lorena o de Savoia o prínceps cortesans com el de Condé, de l'altra. En el Tractat, hi esmenten els suïssos i els grisons i es fa apel·lació al Papa i a l'Imperi pel que fa als conflictes italians i alemanys.

El Tractat, que signava

una pau curta i una frontera indecisa, no fou pas rebut amb entusiasme pels catalans. La informació sobre el Tractat havia estat lenta i tardana, i el territori català estava dividit. Un cop feta la pau, el Tractat s'oficialitzava fent-lo registrar pels consells i les cambres de comptes del rei Catòlic als Països Baixos, a la Corona de Castella,

a la Corona d'Aragó i en els parlaments i les cambres de comptes de París i d'altres parlaments del regne de França. A Barcelona, el lloctinent Francisco de Orozco, marquès de Mortara, per l'Ordre reial signada a Madrid el 7 de febrer de 1660, manava fer públic el Tractat i el text es distribuïa àmpliament.

Fins al Tractat de Nimega del 1679, la Corona de França oferí a la monarquia hispànica pactes de retrocessió de la Catalunya del Nord a canvi de territoris dels Països Baixos. Ho féu en més d'una ocasió i no era la primera vegada. Espanya, però, no acceptà mai aquestes permutes perquè no volia renunciar a territoris que estimava com a patrimonials de la dinastia dels Habsburg. Amb tot, fins als tractats de Baiona de 1866-1868 la frontera no aconseguí la perfecta delimitació formalment imaginada.

El Tractat dels Pirineus no va ser més que una treva. Durant tota la segona meitat del segle XVII les guerres francohispàniques foren constants, i especialment cruenta fou la dels Nou Anys (1688-1697), i a tothora va prevaldre la desconfiança dels monarques envers els catalans, que, per raons d'allotjaments i fiscals i amb connotacions patriòtiques, es van revoltar tant al nord (alçament dels angelets, 1670-1675) com al sud (Revolta dels Barretines, 1687-1689) de les Alberes. Els catalans del sud, ençà el 1652, van mantenir unes institucions més vigilades que mai i, malgrat això, operatives, i els catalans del sud van veure la substitució de la Diputació del General i l'audiència pel Consell Sobirà del Rosselló (1660). A uns i altres no els va valer al·legar la defensa de la continuïtat institucional sense obstacles, d'acord amb les garanties civils disposades per l'article 55 del Tractat.

Amb tot, en el context de la Guerra de Successió espanyola, els catalans del sud van posar les bases d'una recuperació i actualització polítiques del territori i les seves lleis a través de l'actuació dinàmica de la Diputació, el Consell de Cent i el braç militar (els anomenats «tres comuns»). Les Corts de 1705-1706 feien referència al territori segregat el 1659 i se sap de l'existència d'antiborbònics a la Catalunya del Nord durant aquesta contesa.

La lectura del Tractat dels Pirineus permet observar tant el caràcter multinacional de les monarquies dels Habsburg i dels Borbons com la naturalesa dinasticomilitar de moltes de les fronteres encara avui dia existents en una Europa, considerada, tot i així, parlamentària i democràtica.

Eva Serra i Puig. Historiadora.

BIBLIOGRAFIA SUMÀRIA.-

- ABREU Y BERTODANO, José Antonio. Colección de los Tratados de Paz. Vol. 7. Madrid, 1740-1752.
- FÀBREGA PALLARÈS, Pau de la. L'ofertament de retrocessió del Rosselló a Espanya (1668-1677). Barcelona, 1994.
- JANÉ CHECA, Òscar. Catalunya i França al segle XVII. Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700). Catarroja i Barcelona, 2006.
- MARCA, Petro de. Marca Hispanica sive Limes Hispanicus hoc est, Geographica et historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis et circumjacentium populorum, auctore illustrissimo viro archiepiscopo Parisiensi, Parisiis, apud Franciscum Muguet regis et illustrissimi archiepiscopi Parisiensis typographum, MDCLXXXVIII. Edició facsímil. Barcelona: Editorial Base, 1998. «Stefani Baluzii tutelensis praefatio ad lectorem, III i VI». Tomàs de Montagut [ressenya bibliogràfica], Anuario de Historia del Derecho Espanyol, vol. LXX (2000), p. 626-630.
- REGLÀ, Joan. «El Tratado de los Pirineos de 1659. Negociaciones subsiguientes acerca de la delimitación fronteriza». Hispania, XI, núm. XLII (Madrid, 1951), p.101-166.
- SAHLINS, Peter. Boundaries. The making of France and Spain in the Pyrenees. University California Press, 1989. Traducció al català: Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya, s. XVII-XIX. Vic: Eumo, 1993.
- SALES, Núria. «Tractat dels Pirineus, el Tractat dels Pirineus?». Estudis d'Història Agrària, núm. 17 (2004), p. 829-842 (citació, p. 832-833).
- SANABRE, Josep. El tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya. Barcelona, 1960.
- SANABRE, Josep. La acción de Francia en Cataluña (1640-1659). Barcelona, 1956.
- SERRA I PUIG, Eva. The Treaty of the Pyrenees, 350 Years Later. [En premsa]
- SÈRÉ, Daniel. La Paix dels Pyrénées: ving-quatre ans de negociations entre la France et l'Espagne, 1635-1659. París: Honoré Champion, 2007.
- TORREILLES, Philippe. «La delimitation de la frontière en 1660». Revue d'Histoire et Archeologie, vol. I (Perpinyà, 1900), p. 21-32.
- VALLADARES, Rafael, «El Tratado de Paz de los Pirineos: una revisión historiográfica (1888-1988)». Espacio, Tiempo y Forma, sèrie IV (1989): Història moderna, 2, p. 125-138.
- VASSAL-REIG, Charles. La guerre en Roussillon sous Louis XIII (1635-1639). Prefaci de M.Louis Batiffol, administrador de la Bibliothèque de l'Arsenal. París: Editions Occitania, 1934.
- VASSAL-REIG, Charles. Richelieu et la Catalogne, París: Editions Occitania, 1935.
- VAST, Henri. Les Grands Traités du règne de Louis XIV, I: Traité de Münster, Ligue du Rhin. Traité des Pyrénées (1648-1659). París: Alphonse Picard et fils, editors, 1893.

• VILLANUEVA, Jesús.

«La Marca Hispanica de Pierre de Marca y Étienne Baluze a través de sus tres momentos de composición (1648-1650, 1660, 1688): de «ilustración» humanista a colección documental». Pedralbes, núm. 24 (2004), p. 205-231.

• ZELLER, Gaston. «La monarchie d'Ancien Régime et les frontières naturelles». Revue d'Histoire Moderne, núm. 8 (1933), p. 305-333.

ANNEX:

Traducció dels articles referits a Catalunya: http://www.iec.cat/gc/digitalAssets/15750_TractatPiirineusArt42-43.pdf